

## İÇEDÖNÜK VE DIŞADÖNÜK KİŞİLİK BAĞLAMINDA ŞEYYÂD HAMZÂ'NIN YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVİSİ

*Şeyyâd Hamzâ's Yusuf u Züleyhâ Masnavi in the Context of Introverted and Extroverted Personality*

Mustafa Yunus GÜMÜŞ

Dr., [mygumus@hotmail.com](mailto:mygumus@hotmail.com), [orcid.org/0000-0003-2432-2955](https://orcid.org/0000-0003-2432-2955)

*Araştırma Makalesi/Research Article*

### Makale Bilgisi

Geliş/Received: 15.07.2022

Kabul/Accepted: 13.08.2022

DOI: 10.51592/kulliyat.1144175

### Anahtar Kelimeler

Yûsuf ile Züleyhâ mesnevisi,  
Jung, İçedönük tip, Dışadönük  
tip.

### ÖZ

Günlük hayatın birçok aşamasında birbirinden farklı insan tipleriyle birlikte hayatımızı sürdürmekteyiz. Bu insanların kendilerine has psikolojik özellikleri bulunmakta ve bu özellikler onları kendilerine özgü birey olmalarını sağlamaktadır. Zaten hayatın en önemli unsuru olan insan, doğumundan ölümüne kadar geçen süre zarfında birçok yönden edebiyatın konusu olmuştur. Hayatın her köşesinde karşımıza çıkan tip ve/veya karakterler edebî eserlerde de yerini almıştır. Bu eserlerde insanın bedensel varlığıyla birlikte ruhsal durumu da irdelenmiş ve kahramanların psikolojik durumları bu eserlere doğrudan yansıtılmıştır. Hz. Yusuf'u konu edinen Yusuf u Züleyha mesnevileri edebiyatımızda oldukça rağbet görmüştür. Çalışmamızda Şeyyâd Hamza'nın Anadolu sahasının ilk mesnevileri arasında yer alan Yûsuf u Züleyhâ adlı mesnevisi, Jung'un ortaya koyduğu dışadönük ve içedönük tipler bağlamında incelenmiştir. Jung'un sekiz psikolojik tip olarak sınıflandırdığı bu tiplerin özellikleri ile ilgili kısaca bilgi verildi. Mesnevide yaptığımız incelemede Jung'un sınıflandırdığı tiplerden beş tipin özelliklerini yansıtan örnekler tespit edilmiştir. Tespit ettiğimiz bireylerin kişiliklerini yansıtan beyitler, örnek veya atıf gösterilerek değerlendirme yapıldı.

### ABSTRACT

### Keywords:

The masnavi of Yusuf and  
Züleyhâ, Jung, Introverted type,  
Extroverted type.

In many stages of our daily life, we continue our lives with different types of people. These people have unique psychological characteristics and these features make them unique individuals. Man, who is already the most important element of life, has been the subject of literature in many ways during the period from his birth to his death. Types and/or characters that we encounter in every corner of life have also taken their place in literary works. In these works, the spiritual state of the human being was examined along with the physical existence and the psychological states of the heroes were directly reflected in these works. Hz. Yusuf u Züleyha masnavis, which is about Yusuf, has been very popular in our literature. In our study, Şeyyâd Hamza's masnavi named Yûsuf u Züleyhâ, which is among the first masnavis of the Anatolian field, has been examined in the context of extrovert and introverted types revealed by Jung. Brief information was given about the characteristics of these types, which Jung classified as eight psychological types. In the examination we made in the masnavi, examples reflecting the characteristics of five types of types classified by Jung were identified. The couplets reflecting the personalities of the individuals we identified were evaluated by showing examples or references.

**Atf/Citation:** Gümüş, M. Y. (2022). "İçedönük ve Dışadönük Kişilik Bağlamında Şeyyâd Hamzâ'nın Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisi". *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 17(Ağustos), 101-117.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mustafa Yunus GÜMÜŞ, [mygumus@hotmail.com](mailto:mygumus@hotmail.com)

## GİRİŞ

İnsan doğar, yaşar, ölür ve bu süreç bütün insanlar için ara vermeksizin aynı şekilde devam eder. Doğum ile başlayıp ölüm ile sona eren insanın hayatı, daima edebiyatın konusu olmuş ve sanatçılar insanı anlamaya/anlatmaya çalışmışlardır. Zaten edebiyatı diğer sanatlardan ayıran en önemli özellik, edebî eserlerdeki kurmaca yapının bir insana bağlı/bağımlı oluşudur. Destan, masal, fabl, roman, hikâye, şiir gibi edebî türlerin merkezinde daima insan olmuştur. Aslında bugüne kadar yazılan, bundan sonra yazılacak olan bütün anlatı, sadece insanı anlatmaktadır/anlatacaktır.

Elbette kompleks bir varlık olan insanı anlamak ve anlatmak da aynı ölçüde karmaşıktır. Binlerce yıllık tecrübeye sahip olan bu varlığı tanımak ve/veya tanımlamak için sosyoloji, psikoloji gibi doğrudan insan ile ilgilenen disiplinlerin desteğine ihtiyaç vardır. Psikoloji de bu disiplinlerden biri olup edebiyatı bu disiplinden bağımsız düşünmek neredeyse imkânsızdır.

Sanat olayı birbirine ayrılmaz bağlar ile bağlanmış sanatçı, sanat eseri ve alımlayıcıdan oluşan üç unsurdan müteşekkildir. Sanatçı ve alımlayıcıyı birbirine bağlayan sanat eseridir. Birey, bir metni okurken sadece eserin yazarını, herhangi bir bireyi ve davranışı anlamakla/tanımakla kalmaz, bütün insanlığı ilgilendiren bir tanıma/anlama eylemine yönelir. Böylece bu üç unsur, kendi çevrelerini kuşatan duvarları/sınırları yıkarak uçsuz bucaksız bir dünyada bütün insanlık evrenine ulaşmaya çalışırlar. İnsanın olduğu her ortam, her mekân, her yer edebiyatın da sınırları içindedir.

Ali Güneş, *Edebiyat ve Toplum* adlı çalışmasında Elif Şafak'tan şunları aktarmaktadır:

“Geçmiş yüzyıllarda yaşayan bu ‘sıradan’ insanlar nasıl yaşadı, ne yiyip ne içti, nerelere gülüp nelere ağladığı? Bunların nasıl çeşitli, birbirlerinden nasıl farklı olduklarını ve birbirlerine benzemeyişlerinde bile ne kadar aynı olduklarını kim bilmektedir? Sultanın kamera gözü bunları yakalayamadı. O, sokağın seslerini, günlük yaşamın süslerini, bir kültüre hayatîyet ve ayırt edici bir özellik kazandıran bazı ehemmiyetsiz ayrıntıları kaydetmekte başarısız olmuştur... Sanat, tarihin dışlayıp önemsiz gördüğü her şeyi konu edinir. Hikâye yazmak, önemsiz görülen şeyleri merkeze getirip seslerinin duyulmasını sağlayan yollardan birisidir. Resimler de bir ülkenin hikâye ve farklı gölgelerini yakalamak, bir kültür kolektivizmine karşı bireyi üstün tutmanın diğer bir yoludur.” (Güneş, 2007: 70-71)

İnsanlar fiziki görünüşleri, tutum ve davranışları itibarıyla birbirlerinden farklıdır. Her insan kendine özgüdür ve insanın dış görünüşü, konuşma tarzı, sesi, tepkileri, beklentileri onu diğer insanlardan ayırır. Bu farklılıkları ortaya çıkaran kişilik kavramı insanı başka insanlardan ayıran, doğuştan veya sonradan kazandığı davranışlar, yetenekler, mizaçlar, değerler, görüşler, sosyal, bilişsel ve fiziksel özelliklerin bütünü olarak tanımlanabilir (Kurnaz, 2019, s. 27). Yani kişilik bir insanın hayatı boyunca yaptıklarının, elde ettiklerinin, öğrendiklerinin ve özelliklerinin toplamıdır.

Sosyal ve ruhsal etmenlerin oluşturduğu bir bütün olan kişiliğin oluşmasında birçok değişkenin etkisinden söz edilebilir. Kalıtsal ve çevresel faktörlerin bir bileşeni olarak ortaya çıkan kişiliği başta aile olmak üzere, komşular,

arkadaşlar, okul, mahalle gibi sosyal çevreler ile birlikte içinde yaşadığımız ülkeye ait sosyokültürel değerler/unsurlar şekillendirir (Kurnaz, 2019, s. 32).

Her insan ılımlı, uysal, olumlu; problemlili, saldırgan, geçimsiz gibi farklı kişilik özelliklerine sahip olabilir. Bu yönüyle insanın roman, hikâye veya şiirde yer alması edebiyatı zenginleştirmiş ve sanatçı/yazar/şairin işini kolaylaştırmıştır.

### 1. Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi

*Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi, Şeyyâd Hamza'nın en meşhur eseri olup Anadolu sahasının ilk mesnevileri arasındadır. 1529 beyitten oluşan mesnevi, aruzun "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezniyle yazılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de de geçen hikâyenin kısa özeti şöyledir:

Kenan şehrinde yaşayan Hz. Yakup'un on iki oğlu vardır. O, çocuklarının içinden Yusuf'u diğer çocuklarından daha farklı görür ve ona zarar gelmesinden korkmaktadır. Bir gece Yusuf rüyasında on bir yıldız ile ay ve güneşin kendisine secde ettiğini görür ve rüyasını babasına anlatır. Yakup, gördüğü rüyadan kardeşlerine bahsetmemesini tembih etse de kardeşleri bu rüyadan haberdar olurlar. Rüya olayını öğrendikten sonra Yusuf'u önceden de kıskanan kardeşlerin Yusuf'a olan öfkeleri iyice artar. Bir gün Yusuf'u kırlara çıkarıp güzel zaman geçirmek bahanesiyle babalarından izin alırlar. Aslında onu öldürmek isteseler de sonunda onu bir kuyuya atarlar ve gömleğini kana bulayarak Yusuf'un kurt tarafından parçalandığını söylerler. Sürekli ağlayan Yakup'un gözleri bir süre sonra kör olur. Bununla birlikte Mısır'a giden bir kervan Yusuf'un içinde olduğu kuyuya yakın bir yere konaklar. Kervandan bir kişinin kuyudan su almak için daldırdığı kovaya yapışan Yusuf, böylece yukarı çıkar. Kervandakiler yanlarına aldıkları Yusuf'u Mısır'da köle olarak satılığa çıkarırlar ve Mısır azizinin karısı Züleyha onu satın alır. Züleyha, Yusuf'a âşık olur fakat Yusuf ona karşılık vermez. Bu durumdan haberdar olan Mısır'ın asil kadınları Züleyha'yı ayıplarlar ve Züleyha onları evine davet eder. Misafirlerin önüne meyve tabakları ile birlikte keskin birer bıçak koydurur ve Yusuf'u içeriye çağırır. Yusuf'un güzelliğini gören kadınlar şaşkınlıktan meyve yerine ellerini keserler. Her şeye rağmen Züleyha, Yusuf'u elde etme hirsından vazgeçmez. Bir gün ondan kaçan Yusuf'un peşine düşer ve tam onu yakalayacağı sırada gömleğini arkadan yırtar. Olayın iç yüzünü öğrenen kocası asıl suçlunun Züleyha olduğunu bilmesine rağmen dedikodulardan çekinerek Yusuf'u zindana attırır. Zindanda iken peygamberliğe eren Yusuf'a rüyaları tevil etme bilgisi de verilir. Mısır hükümdarının rüyasını tabir edince zindandan kurtulur ve ülkenin mali işlerinden sorumlu olur. Hükümdarın rüyasından yola çıkarak alınan tedbirlerle yedi yıl süren bolluk zamanında erzak biriktirilir ve daha sonra yedi yıl süren kıtlık döneminde ülkeyi büyük bir sıkıntıdan kurtarır. Farklı yerlerden birçok insan geldiği gibi Yusuf'un kardeşleri de erzak almak için Mısır'a gelirler. Kardeşlerini tanıyan Yusuf kendini tanıtmadan küçük kardeşi Bünyamin'i bir bahaneyle yanında alıkoyar. Gömleğini kardeşleriyle babasına gönderir ve Yusuf'un kokusunu alan Yakup, gömleği gözlerine sürünce gözleri görmeye başlar. Yusuf bütün ailesini Mısır'a davet eder, Yakup da Mısır'a gider. Hz. Yakup ve oğulları selamlamak için Yusuf'un önünde eğilirler ve çocukken gördüğü rüya gerçekleşir (Koncu, 2013, s. 38-39).

Edebî eserlere konu olan bu hikâye Kur'an-ı Kerim'deki olay örgüsünden biraz farklıdır. Bu eserlerde Züleyha, Mağrip hükümdarı Taymus'un kızıdır. O, rüyasında Yusuf'u görür ve âşık olur. Bu rüyada Yusuf kendisinin Mısır azizi olduğunu ve evleneceklerini, bundan dolayı hiçbir erkeğin evlenme teklifini kabul etmeyip kendisini beklemesini ister. Evlenecek yaşa geldiğinde Züleyha, gördüğü rüyadan dolayı hiç görmediği Mısır azizi Kotifar

(Kıtfir) ile evlenir. Kıtfir, Züleyha'nın rüyasında gördüğü kişi değildir. Yıllar sonra Kıtfir, Yusuf'u köle olarak eve getirir ve Züleyha onun rüyasında gördüğü kişi olduğunu anlayarak ona kavuşmaya çalışır (Öztürk, 2013, s. 552). Şeyyad Hamza'nın mesnevisinde de olay örgüsü buna uygundur.

Kenan ve Mısır arasında geçen hikâyede geçen diğer mekânlar şunlardır: kuyu, Züleyha'nın evi, zindan, Beynan, Benlus, Kudüs ve Aris illeri, Yusuf'un yaptırdığı Harmen şehri, Züleyha'nın odası.

Bireyler beslenme, korunma, aile, bağlanma, kabullenilme ve sosyal statü gibi doğuştan veya sonradan ortaya çıkan beklentileri gerçekleştikçe olgunlaşır. Bu arketipik gerekliliklerin gerçekleşmesinde ya da gerçekleşmemesinde her kültürün kendine ait tecrübeleri vardır. Bireyler de belirttiğimiz süreçleri kendilerine özgü şekilde tecrübe ederler. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde devam etmesinde ebeveynlerin de üzerlerine düşen görevlerini yerine getirmesi gerekir (Stevens, 2014, s. 105). Hz. Yusuf kıssasını anlatan mesnevi de Yusuf'un babası Yakup'un onu koruma refleksiyle başlar:

Ya'kûb eydür dinlenüz uşbu sözi  
Düşüm oldur görürem on bir kozi

Güder-iken kozılarum tağilur  
Arasında körpe kozım kurd alur

İmdi korkaram düşüm gerü görem  
Gördüğüm düşden dahı kaygu yerem

Siz varasız dümügesiz oyına  
Korkaram kim Yûsufuma kurt yöne (46-49)

## 2. Dışa Dönük Tıp ve İçe Dönük Tıp

Dışadönük ve içedönük kişilik kavramları ilk kez Jung tarafından ele alınmıştır. Ona göre bireye yolunu bulduracak en iyi yol, doğanın ona yüklediği davranışlar olduğu için ömrün ilk yarısında yaradılıştan gelen yatkınlık ağır basar. Bununla birlikte ömrün ikinci yarısında karşıt davranışlara karşı dikkatli olmak gerekir. İçedönük ve dışadönük davranış şekillerine kontrollü ve itidalli şekilde yaklaşılmalıdır. Bu davranışlardan birine aşırı yönelip diğer davranış tipleri göz ardı edilirse nevroz adı verilen psikolojik bunalım ortaya çıkar. Buradaki amaç ruhsal bütünlüktür. Jung psikolojik tipleri şu şekilde sınıflandırır: dışadönük düşünsel, dışadönük duygusal, dışadönük duygusal, dışadönük sezgisel, içedönük düşünsel, içedönük duygusal, içedönük duygusal, içedönük sezgisel (Jung, 2006, s. 39).

Psikolojik tipler yaklaşımını ortaya atan Jung, bu tipleri dışadönük ve içedönük tipler olarak iki temel gruba ayırmış ve bunları şöyle tanımlamıştır:

“Objeler ve objektif hakikatlere olan yönelmeler baskın olup, kesin karar ve aksiyonlarda, objektif bağlar sübjektif değerlerden daha çok rol oynayacak olursa, dışadönük davranışla karşılaşmış oluruz. Bu şekilde düşünen, hisseden ve davranışta bulunan veya kısaca, doğrudan doğruya objektif hal ve şartlara uyabilen kimselere ‘dışadönük tipler’ denir. Dışadönük şuur bütünüyle dışa doğru yönelmiştir. Mühim ve kesin kararlar ona daima hariçten gelir. Alâka ve dikkatleri de objektif vakiaları takip eder. Dışadönüğün aksiyonlarını

tanzim eden ahlâk kanunları, içinde bulunduğu cemiyetin ahlâk kaidelerine aynen uymaktadır. O, sadece muhitin kendisinden o anda beklediği şeyleri yapar. Dış dünyaya doğru yönelme temayülü o kadar kuvvetlidir ki, kendi vücut durumu gibi en bariz sübjektif vakıalara dahi kâfi derecede dikkat etmez. Onun için vücut objektif değildir. Dışadönük objelerin uğruna kendini o kadar kaptırmıştır ki, kendini tamamen unuttur. Bu durumdan meydana gelen fonksiyonel ve fizikî bozukluklar gayet dikkate değerdir ve süjeyi gayrişuurî olarak kendini kayıt altına almaya mecbur eder. İçedönük tipler ise dışadönük tiplerin zıddı olup, sübjektif faktörlerin tesiri altındadırlar. Sübjektif değer ve bağlara göre düşünür, hisseder ve davranışta bulunur.” (Aşkın, 1972, s. 101).

İçedönük bireyler; içe kapanık, objelerden kaçınan, çekingen, düşünceye dalmaya meyilli, savunma durumuna geçmeyi tercih eden, kendine güvenmeyen kişilerdir. İçedönük davranış geri çekilmeci bir davranıştır. İçedönük kişilerde psikik enerji de içe doğru akmaktadır. Bundan dolayı hâkim etken “iç gereksinme”dir. İnsanlara ve nesnelere karşı güvensiz olan bu bireyler, sosyalleşemezler ve hareket etmektense düşünmeyi tercih ederler. Dışadönük bireyler ise içinde bulunduğu ortama hemen uyum sağlayan, başkalarıyla ilişki kurmakta zorlanmayan, hayatında kuruntuya yer vermeyen, atılgan davranışlar sergiler. Dışadönük tip, sosyal bir tiptir ve çevresiyle iyi geçinir. Etrafındaki insanlarla herhangi bir problem yaşadığında içedönük tipler gibi bir yana çekilmek yerine tartışmayı, kavga etmeyi tercih ederler ya da bu çevreyi kendine uygun bir hâle dönüştürmeye çalışır (Jung, 2006, s. 126; Fordham, 2008, s. 36). Dışa yönelen bu kişiler, başka bireyler ile birlikte olmaktan hoşlanırlar (Kavut, 2020, s. 688). İçedönük ve dışadönük davranış şekli hiçbir zaman yalnız başına görülmez ve biri diğerinin tam zıddı olarak bir arada varlıklarını sürdürür. Birbirleriyle çatışmadıkları müddetçe biri diğerini tamamladığı için bir arada uyumlu bir şekilde yaşarlar. Jung, psikolojik tipleri dışadönük ve içedönük şeklinde iki temel gruba ayırır ve bunları da kendi içinde toplam 8 tip olarak sınıflandırır. Bu bölümde dışadönük ve içedönük tipleri tanıtıp *Yûsuf u Züleyhâ* adlı mesnevide geçen tipleri değerlendirmeye çalışacağız.

### 2.1. Dışadönük Düşünen Tip

Dışadönük düşünen tipler düşünüp taşınarak hareket ederler ve nesnel verilere dayanarak “gerçek” dedikleri sonuçlara ulaşırlar. Bu tip, nesnel gerçeklikten oluşan bir kaideyi ilkesel olarak yüceltir ve bu kaideye göre iyi-kötü, güzel çirkin kavramları anlam kazanır. Ona göre bu kaideye uyan her şey doğrudur, onunla çelişen her şey ise yanlıştır. Yaşamlarını ilkeler üzerine inşa eden bu tipler, mantık ve düzenden vazgeçemezler. Diğer insanların da kendileri gibi düşünüp yine kendileri gibi davranmalarını isterler. Bundan dolayı yakın çevrelerinde bulunan insanları yönlendirmek, kendi istekleri konusunda ısrar etmek onlar için ahlaki bir görev olmuştur. Her ne kadar akılcı olduğunu iddia etse de kendi değer yargılarına aykırı hareket eden her şeyi/bireyi uzaklaştırmakta ve reddetmekte sakınca görmez. İnsanların zayıflıklarını umursamaz ve onları anlamak için hiçbir çaba sarf etmez. İlkelerinden taviz vermeyen bu tip, genellikle aile fertleri ve arkadaşlarıyla pek başarılı bir ilişki sürdürülemez (Jung, 2020, s. 335; Fordham, 2008, s. 44-45). Bununla birlikte Jung, bu tiplerin kendi ideallerine ulaşmak için çabalarken yalandan ve uçkağıtçılıktan çekinmeyeceklerini söyler. Hedefe giden her yolu mubah olarak görürler (Jung, 2020, s. 337). İçinde büyüttüğü nesnel gerçeklikten dolayı iç dünyasındaki hareketliliği bastırmaya çalışır. Bu özelliklere

sahip insanlar genellikle bilim ve teknolojiye ilgi duyarlar. Kişisel ilişkilere olan kayıtsızlığından dolayı soğuk ve mesafeli olarak değerlendirilirler. Daha çok erkekler arasında görülen bu tipin özelliklerine sahip olanlar, bir dine ya da politik görüşü kolayca benimseyemezler (Akça, 2017, s. 10).

### **Yahûda**

Düşünüp taşınarak ve “gerçekler” dediği nesnel verilere dayanarak hareket eden dışadönük düşünen tipe Yusuf'u öldürmek isteyen kardeşlerine öldürme olayından sonra başlarına gelecekleri söyleyen ve durum değerlendirmesi yapan Yahûda örnektir. Yusuf, kendisini öldürmek isteyen kardeşlerinden merhamet dilenir ancak hiçbirinden olumlu dönüş alamaz. Sıra Yahûda'ya gelince o, Yusuf'un sözlerinden etkilenir:

Yûsuf eydür kim babam şol vakt size  
Ne dedi ismarladı kamunuza

Bir sığıncak sandum id'içümde ben  
Gelür-iken sizün-ile bunda ben

Kişinün kim bunca kardaşı ola  
Yâ anun bunca bile işi ola

Kardaşa kardaş dedüm nite kıya  
Bu hayâl geçdi içümden ey uya (78-81)

Yusuf'un öldürülmesine karşı çıkan Yahûda, önerisi ve uyarısı ile kardeşlerini büyük bir yanıştan döndürür. Düşünmeye hissetmekten daha fazla önem veren dışadönük düşünen tipin özelliklerini yansıtan Yahûda, öfkeleriyle hareket eden diğer kardeşlerinin şiddetli tepkilerine rağmen kendi görüşünü kabul ettirmeyi başarmıştır:

Döndi eydür bize bu iş hoş degül  
Kardaşını öldüren kardaş degül

Ger kılursanız bunu siz dünyâda  
Bırağa Tanrı sizi yarın oda

Kalasız tamu dibinde siz ebed  
Kılmaya hergiz size kimse meded

Tevbe kılun bu işe gelün yola  
Yoksa Tanrı'dan gelür size belâ

Döndiler Yahûda'ya söylediler  
Ko anı biz öldürevüz dediler

Yahûd' eydür sözümi dinlen uya  
Bırağalum Yûsuf'ı biz kuyuya

Anda ol gide vü siz kurtulasız  
Kim ne hâcet siz bunu öldüresiz (87-93)

Çevresindeki insanları kontrol etmekte oldukça başarılı olan Yahûda, sıkıntılı durumlarda sorunu çözmek için ortaya çıkar. Çünkü o, hedefe ulaşmak için diğer insanların ne düşündüğünü önemsemeyen ve bildiğini okur. Hikâyenin sonuna doğru Yusuf, yanında kalmasını sağlamak için Bünyamin'in çantasına değerli bir eşya bırakır.



Bu eşyanın ortaya çıkması üzerine hırsızlık ile suçlanan Bünyamin hapsedilmek üzere alıkonur. Hikâyenin başında Yusuf'un kaybolmasından dolayı babalarının güvenini kaybeden kardeşler, Bünyamin'in bu şekilde alıkonduğunu babalarına nasıl anlatacakları endişesiyle korkuya kapılırlar. Hatta hepsi bir ağızdan Bünyamin'in serbest bırakılıp kendilerinin tutuklanmasını isterler. Yusuf, suçsuz insanları mağdur etmenin zalimlik olacağını söyleyerek bu teklifi reddeder. Bunun üzerine Yahûda, babasına cevap veremeyeceği için Bünyamin'i onlardan geri almak amacıyla kılıç kuşanıp ölene kadar savaşmayı teklif eder. Bu durumdan Yusuf'un haberi olmasıyla onun önerisi gerçekleşmez ve kardeşler, olan biteni babalarına anlatmak için dönerler. Fakat Yahûda, Bünyamin'i yalnız bırakmak istemediğini söyler ve Mısır'da kalır (1138-1179. beyitler). Bu örnekte de onun kendi doğruları dışında diğer doğruları kabullenmediği ve bu entelektüel kaideye göre davrandığı görülmektedir. Olumsuz özelliklere sahip olmasına rağmen Yahûda'nın kritik durumlarda üretken ve çözüm bulucu yönü ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca yola çıkarken kardeşleri gibi düşünen Yahûda'nın daha sonra diğer kardeşlerinin aksine Yusuf'a karşı merhametli davranması, onu öldürmek yerine kuyuya atıp cezalandırma teklifini yapması onun anne kompleksiyle hareket ettiğini göstermektedir. O, "kendisi" olamamış fakat anneye özdeşleşme olarak adlandırılan bir duyguyla onun öldürülmesine karşı çıkmıştır (82-89. beyitler).

## 2.2. İçedönük Düşünen Tip

İçedönük düşünmeyi öznel etken yönlendirir ve bu düşüncü, somut ya da soyut nesne olup olmadığına bakılmaksızın, nihai noktalarda öznel verilerin yönlendirdiği görülür. Özneye başlar, tekrar özneye döner. "Soruları açıklar, teoriler yaratır, yeni beklentilerin ve yeni iç görülerin yolunu açar ama olgular konusunda tutumu çekingendir." (Jung, 2020, s. 363).

İçedönük düşünen tip gerçeklerle ilgilenmez, onların odak noktası fikirlendir. Bu tip hakkında Jung şunları söyler:

"Genellikle içedönük, dış gerçeklere yönelik görünmekten hoşlanır; ancak, dış gerçeklikler bu düşünmenin hedefi ve kökeni değildir... Bu düşünce ortaya sorular atar, kavramlar yaratır, geniş bakış açıları ve derinlemesine kavrayış sağlar. Yine de gerçeklerin karşısında mesafeli bir davranış içine girer. Gerçekliklerin açıklayıcı örnekler olarak değerleri vardır, ama egemen olmamalıdır. Bir kuram için kanıt ya da örnek olarak toplanırlar; fakat asla gerçeğin kendisini saptamak için değil... Bu düşüncenin gerçek gücü, onun dış gerçekler için var olmamasına karşın, dış gerçeklere en uygun soyut açıklamayı getiren fikri de üretebilme olgusu ile kanıtlanır." (Fordham, 2008, s. 46)

İçedönük düşünen tiplerin düşünceleri kendilerine dönüktür. İçedönüklüğün ilerlemesi durumunda birey gerçeklikten kopup şizofrenik olabilir. Bu tip, kendisini duygularından korumak için tıpkı dışadönük düşünen tip gibi duygularını bilinçdışına iter. Bu şekilde, yani kendisine duygusuz ve uzak bir insan imajı vererek düşünceleriyle baş başa kalmayı amaçlar. Çevresinde fazla kişiyi istemez ve yakınındakilerden başka diğer insanlar onu ilgilendirmez. Genel olarak inatçı, huysuz, bildiğini okuyan, hoşgörüsüz, çevresindekileri küçümseyen, kibirli, iğneleyicidir. Bundan dolayı yaklaşılması ve tahammül edilmesi oldukça zor bir insandır (Jung, 2020, s. 367; Gençtan, 1998, s. 199). İç kriterleri tarafından yönlendirilen ve iç gerçeklere tutku ile bağlanan bu tip, dışarıda

olup bitenle ilgilenmezler. Çünkü onlar için önemli olan teorilerdir. Her ne kadar entelektüel aktiviteleri olsa da duygularını aktarma konusunda yetersizdirler. Yayılmadan çok yoğunlaşmayı amaçlayan bu tip, en büyük problem olarak kendini görür ve kendini anlamaya, çözmeye yoğunlaşır (Akça, 2016, s. 48). Kişisel ilişkilerinde az konuşan ve kendisini anlamayan insanlara sığınan bu tipin, yeterince tanımayanlar, düşüncesiz ve despot olduğunu düşünürler. Ayrıca yabancılar onları huysuz, yanına yaklaşılmaz, kibirli ve somurtkan olarak değerlendirir. Fakat iyi tanınmaya başlanmasıyla işler onun lehine döner ve yakınındakiler onun bu içtenliğini görürler (Jung, 2020, s. 368). Fordham, içedönük düşünen tiplerin, dışarıdan bakıldığında, garip bir kişilik olarak görüldüğünü ifade eder (Fordham, 2008, s. 46).

### **Yusuf'un Kardeşleri**

Yahûda haricindeki diğer kardeşlerin tavırları içedönük düşünen tipi düşündürmektedir. Babalarının Yusuf'a yaklaşımını kıskanan kardeşler, kendilerinin geri planda kaldıklarını düşünürler. Bundan dolayı babalarının kıymetlisi konumundaki Yusuf'tan kurtulmak isterler. Önce onu öldürmeye karar veren kardeşler, Yahûda'nın teklifiyle Yusuf'u bir kuyuya atmaya karar verirler.

Yusuf'un öldürülme planı ile ilgili Yahûda'nın yaptığı itiraz mantıklıdır fakat diğer kardeşlerin özellikle Şem'un'un kuyuya atılmadan önce Yusuf'a şiddet uygulaması, düşündüklerini başkalarının kabul edip etmemesiyle ilgilenmeden bildiğini okuması onun/onların bu tipe ait özellikleri sergilediğini gösterir. Bununla birlikte Yusuf'u öldürmeye karar veren kardeşler Yahûda'nın ettiği yeminden dönmesini eleştirmesi de onların, kendi fikirlerinden başka fikirlere tahammülü olmadığını göstermesi açısından önemlidir (69-74; 84-92; 95-96. beyitler).

Babalarının yanına gelmeden önce kendi aralarında ahitleşen kardeşler, Yusuf'u bir kurdun yediğini söylemeye karar verirler. Ağlayarak ve dövünerek babalarının yanına varan kardeşler, babalarını ikna edebilmek için yalanlarını söylemeye devam ederler (139-147. beyitler).

Hikâyenin devamında kıtlık zamanı Mısır'a buğday almaya giden kardeşler, Bünyamin'i yanlarında götürmezler. Mısır'a gelen on kardeş ile karşılaşan Yusuf, Bünyamin'i getirirlerse onlara daha fazla buğday vereceğini söyler. Bunun üzerine kardeşler babalarını ikna ederek Bünyamin'i de Mısır'a götürürler (967-1023. beyitler).

Kardeşlerin yaptıklarına baktığımızda onlar için önemli olan şey, kendi fikirleri ve hedefleridir. Onlar için dışarıda yaşananlar, yani babaları Yakup'un yaşayacağı üzüntü ve hasret önemsizdir. Duygularını bilinçdışına iten kardeşler inatçı, huysuz, bildiğini okuyan, hoşgörüsüz, acımasız özellikleriyle bu tipin örnekleri arasındadır.

### **2.3. Dışadönük Duygusal Tip**

Genellikle kadınlar arasında rastlanan bu tipin en önemli özelliği duyguların düşünceye egemen olmasıdır. Bu tip insanlar ömürleri boyunca hislerini rehber edinerek peşinden giderler. Onlara göre düşünme, hissetmeyi bozacağı için mümkün olduğunca düşünmeyi askıya alırlar. Fakat bu söylemlere bakarak onların hiç düşünmediğini söyleyemeyiz. Onlar sadece hissiyatlarını bozacak ve/veya engelleyecek düşünmeyi, ne kadar mantıklı olursa olsun reddederler. Dışa dönük hisseden tip, her şeyden daha çok düşünmeyi baskılar ve düşünmeyi hissetmeyi en çok bozan işlev olarak değerlendirirler (Jung, 2020, s. 343-344). Duruma ve ortama göre hareket eden bu tip, uyumsuz ve kaprislidir. Hayatlarında ortaya çıkan küçük değişikliklerden bile etkilenirler ve duyguları değişime



uğrar. Sürekli kendilerinden söz eden, gösteriş meraklısı bu insanların duygusal tepkileri andan ana değişir. Düşünce işlevleri gelişmemiş bu tipin sevgileri kolay bir şekilde nefrete dönüşebilir. Çok konuşkan, coşkulu ve huysuzlardır. Yeni tecrübeler yaşamaktan ve yeni arkadaşlar edinmekten hoşlanan bu tip insanların sıkı görünen ilişkileri bile geçicidir. Duygusal yönlerini abartılı şekilde yansıttıkları için bu tipleri Jung güvenilmez olarak görür (Akça, 2016, s. 48-49; Gençtan, 1998, s. 199-200). Jung, bu tipin bilinçdışında en başta gelen düşünme işlevinin kendine özgü; çocukça, ilkel ve olumsuz olduğunu söyler. Akılcı davranmaya çalıştıklarında derin düşünemedikleri için fanatikleşebilirler. Bu tipler, ruhsal çöküntü yaşamaları hâlinde histeri ve mani geliştirme eğilimi gösterirler (Stevens, 2014, s. 129). Mesnevide dışadönük duygusal tipi yansıtan karakter tespit edilememiştir.

#### 2.4. İçedönük Duygusal Tip

İçedönük duygusal tipe de daha çok kadınlar arasında rastlanmaktadır ve “durgun sular derin akar” sözü bu tipi en doğru anlatan ifadedir (Jung, Psikolojide Tipler, 2020, s. 370). Bu tip bireyler duygularını diğer insanlardan gizler ve sessiz, ilgisiz, ilişki kurulması ve anlaşılması zor insanlardır. Görünüşte çekingen olmalarına karşın yakın arkadaşlarına karşı sevgi dolu ve anlayışlıdır. Genellikle melankolik olsalar da kendilerine yeten ve huzurlu birey izlenimine sahiptirler. Beklenmedik anlarda duygusal patlamalar yaşayabilirler (Jung, Psikolojide Tipler, 2020, s. 371; Gençtan, 1998, s. 200; Fordham, 2008, s. 49). İçedönük duygusal bireyler, duygularını kendilerine sakladıkları için çevreleri üzerinde gizli bir nüfuza sahip olurlar. İçinde buldukları grubun ahlaki omurgasını teşkil etmekle birlikte başkalarını etkileme, yönlendirme veya değiştirme amacı gütmeyizler (Stevens, 2014, s. 130). Çünkü onlar çevrelerindeki bireylere karşı davranışları uyumlu, başkalarını etkileme, hayran bırakma veya herhangi bir şekilde değiştirme amacı gütmeyen sevgi dolu ve anlayışlıdır. Fakat bu durum yabancılara karşı biraz farklıdır. Bu tip yabancılara karşı dostluk göstermedikleri gibi sıcak bir karşılık bile vermezler. Bundan dolayı oldukça soğuk ve mesafeli olarak değerlendirilen bu tipi hissiz olarak değerlendirilir. Fakat onların hisleri yaygın değil yoğundur. Yani onların hisleri derinlemesine gelişir (Jung, Psikolojide Tipler, 2020, s. 371-372; Akça, 2017, s. 20).

Jung, “ben”in kendini bilinçdışı özneye tabi hissettiği, hissin Ben’den daha güçlü ve yüksek bir şeyi fark ettiği sürece bu tipin davranışlarının normal olacağını söyler. Fakat benmerkezci özne, değeri düşen nesnenin gücünü ve önemini hissetmeye başlamasıyla birlikte bu tip “başkalarının ne düşündüğünü” hissetmeye başlar. Böyle düşünen tipe göre diğer insanlar her türlü kötülüğü ve entrikayı yapabilecek potansiyele sahip oldukları için erkenden davranmalı ve onların komplolarına karşı önlem almalıdır. Önü alınmaz söylentilerin artmasıyla daha çok çaba gösteren bu tip, bu mücadele sırasında kendi erdemlerini bir kenara bırakarak hiçbir rezillikten ve bayağılıktan kaçınmaz. Jung, böyle bir durumun sonunun tükenmişlik olduğunu söyler (Jung, 2020, s. 372-373).

İçedönük hisseden tipin gölgesi, dışadönük düşünen tiptir. Bundan dolayı bu tip, olayları mantıksal çerçevede düşünemeyebilir ve ilkel saplantılara takılıp depresyona girebilir (Snowden, 2013, s. 149).

#### Züleyha

Mağrip hükümdarının kızı olan Züleyha, güzelliğiyle dillere destandır. Rüyasında Mısır aziziyle evlendiğini gördüğü için kararlı bir duruş göstererek başkalarının evlilik teklifini kabul etmez. Sonunda Mısır azizine Züleyha ile evlenmesi için haber gönderilir. Rüyasında gördüklerinden hareket eden Züleyha bu haliyle “içedönük sezgisel tip”in özelliklerini yansıtmaktadır.

Züleyha, Mısır aziziyle evlendikten sonra evlendiği kişinin rüyasında gördüğü kişi olmadığını fark edince müteessir olur (363-365). Rüyasında gördüğü kişiyi bulana kadar içindeki kavuşma arzusu ve hırsı tükenmez. Köle satıcılarının Yusuf'u sattığını görünce onun alınmasını ister ve Mısır azizi Kotifar yüklü miktarda altın vererek Yusuf'u köle olarak satın alır. Burada da görüleceği üzere Züleyha, istediğini elde etmek için hiçbir şeyden çekinmez ve kaçınmaz:

Anı görür Kotifar döner gerü  
Devşürür Zelhâ ögin turur örü

Söyler eydür bu degül benüm begüm  
Uyur-iken düşde üç kez gördüğüm

Eytdiler sabr eyle eresin ana  
Sabr eden hayra erer öndin sona (363-365)

Eydür ol üç kez düşümde gördüğüm  
Budur âhir dereyüm bir dem ögüm

Ne ki mâlum var-isa verün ana  
Satun alun getirün anı bana

Sözi muhtasar kılalum ey yarâ  
Haber eydürler varup Kotifar'a

Geldi gördi Yûsuf'ı râcebledi  
Oldı hayrân bir zamân key tanladı

Çünkü gördi Yûsuf'ı kıldı râceb  
Hem satun almağlığa kıldı taleb

Kotifar söyler bezergân hocaya  
Kes bahâsın kulunı eyt neçeye

Döndi eydür tartalum terezüden  
Ağırınca kıymetî her nesneden (375-382)

Züleyha, sevgisini o kadar derinlemesine yaşar ki Yusuf'tan karşılık alamadığı için ölmeyi arzular (454. beyit). Öyle ki onun duyguları tanımlanması zor olsa da çevresindekilere sirayet eder ve onları etkisi altına alır. Zeliha, Yusuf'u etkilemek için bir saray yaptırır ve duvarına birbirine sarılı hâlde resimlerini nakşettirir. Bu resim karşısında Yusuf utanırken Züleyha'da utanmaya dair hiçbir belirti görülmez (478-492. beyitler).

O, Yusuf'a olan duygularını tapındığı putlardan başkasına açamaz. Çünkü hem evlidir hem de Yusuf'un efendisidir. Önceleri toplumsal statüsünü düşündüğü için içindeki aşkı gizler. Fakat aşk duygusunun verdiği ıstıraplar ve kavuşma arzusu Züleyha'nın içini yakıp kavurur. Sonunda duygularını Yusuf'a açar ve rüyasında gördüğü günden beri Yusuf'a âşık olduğunu, yokluğuna tahammül edemediğini ve artık kavuşmak istediğini söyler (487-501).

Çünkü but-hâneye bunlar geldiler  
İçerü butlar katına girdiler

Zelhâ eydür yâ sanem anla hâlüm  
Âşık oldum göynürüm tutgil elüm

Sana eytdüm bildürem eşit hâli  
Severem lâyıq midur uşbu kuli (432-434)

İçinde bulunduğu duruma baktığımızda Züleyha'nın duygusal yönden oldukça hassas ve sevgiye muhtaç olduğu görülmektedir. Hikâyenin devamında Züleyha, Yusuf'u elde etmek için elinden geleni yapar. Her ne kadar Zeliha'ya karşı gönülsüz olmasa da Yusuf, meşru olmayan bir ilişkiden dolayı Allah'a sığınır ve onun arzularından kaçır (531-547. beyitler). Züleyha'nın istediği Yusuf'tur ve bundan dolayı insanların vereceği tepkileri umursamaz. Onu elde edinceye kadar bu davranışlarını yapmaya devam eder. Yusuf kaçarken Zeliha'nın müdahalesi sonucu gömleğinin arka kısmı yırtılır. En son kapıdan çıkacağı sırada efendisi Kotifar ile karşılaşır. Yusuf her ne kadar Züleyha'yı o, kendini haklı çıkarmak için eşine yalan söyler ve Yusuf'un kendisine karşı kötülük etmek istediğini söyler (546-552. beyitler). Hikâyenin hemen her yerinde Züleyha'nın Yusuf'a olan aşkı hâkim olmasına rağmen bu olayda duygularına karşılık bulamayan Züleyha'nın tepkisi dikkatleri çekmektedir.

Züleyha'nın Yusuf'a olan hislerinin Mısır'da birçok kişi tarafından konuşulduğunu da bilmesine rağmen Züleyha, aşkıdan geri adım atmaz (569-570). Kendisini çektiiren Mısır'ın gözde kadınlarını sarayında misafir ederek onlara ders vermek ister. Davete gelen kadınların önüne turuncu ve keskin bıçak bırakılır ve o anda Yusuf içeri çağırılır. Yusuf'un içeri girmesiyle birlikte kadınlar meyve yerine ellerini keserler. Bu şekilde Züleyha, dedikodusunu yapan kadınlardan intikamını alır ve içinde bulunduğu durumun ne kadar zor olduğunu onlara gösterir (579-597. beyitler). Yaptığı bütün hamleler boşa çıkan Züleyha, Yusuf'u elde edemeyince onu zindana attırır. Yaşadığı çaresizlik ve hırs, daha büyük yanlışlar yapmasına neden olur. Elde etme arzusu, artık bir güç gösterisine dönüşmüş ve öfkesi sevgisine galebe çalmıştır (600-606. beyitler).

İçedönük duygusal tipin örneği olan Züleyha, duygularını yoğun ve derinlemesine yaşar. Kotifar'ın ölümüyle Mısır azizi olan Reyhan, Yusuf'un haksız yere zindanda olduğunu öğrenir ve Züleyha'dan bunun hesabını sorar. İşte burada sürülmeyi bile göze alan Züleyha, utanmayı bir kenara bırakır ve Yusuf'a olan aşkını itiraf ederek bu konuda asıl suçlunun kendisi olduğunu söyler (744-750. beyitler). Sosyal ve ahlaki normları bir kenara bırakan Züleyha, rezil olmaktan ve ayağa düşmekten korkmaz. Jung'un dediği gibi böyle bir durumun sonu tükenmişliktir ve hikâyenin devamında Züleyha'nın da tükendiği görülmektedir. Sürgüne gönderilen Züleyha, zenginliğini ve güzelliğini kaybeder. Yıllar sonra karşılaştığı Yusuf'a seslenir fakat Yusuf onu tanıyamaz. Kendisini tanıtan Züleyha, ona karşı duygularının devam ettiğini ve yardım etmesini söyler (892-900. beyitler).

Hikâyenin ana kahramanlarından biri olan Züleyha'nın Yusuf'u elde etmeye çalışırken yaptıkları veya yapmaya çalıştıkları bu tipin özelliklerini yansıtmaktadır. Yusuf'u başkalarıyla paylaşmaktan ve kaybetmekten korkan Züleyha'da bilinçdışı düşünüş muhalefet etmeye başlar ve o bilinçdışını yansıtır. Başkalarının ne düşündüğünü hissetmesiyle birlikte diğer insanları kötü olarak görür ve onların her türlü entrikaya başvuracaklarını düşünür. Bir rüya ile başlayan Züleyha'nın aşkı, hayatını çepeçevre sarmış ve onun bütün davranışlarına sirayet etmiştir. Sevdiğini elde etmek için maddi ve manevi yönden tükenmeyi göze alan Züleyha'nın davranışlarında mantıksal bir çerçeve yoktur.

## 2.5. Dışadönük Duyusal Tip

Dışadönük duyusal tip daha çok erkekler arasında rastlanır ve bu bireyler gerçekçi, pratik ve aklına koyduğunu yaparlar. Bu tipteki bireyler dış gerçeklikle ilgilenirler fakat bu gerçekliklerin anlamları üzerine düşünüp yorum yapmazlar. Her ne kadar zevk ve heyecan veren şeyleri sevseler de duyguları yüzeyseldir. Dış dünyadan gelen uyarılara dönük yaşayan bu tipler arasında, duylara yönelik tutumlarından dolayı ilaç bağımlılığı ve cinsel sapkınlık eğilimleri daha fazla görülmektedir (Gençtan, 1998, s. 200). Jung, onların daha alt düzeyde maddi gerçekliğe sevdalı olduklarını, yansıtma eğilimlerinin az olduğunu ve egemenlik arzularının olmadığını ifade eder ve bu tipin her zaman duyumsamak ve elden geldiğince bundan keyif almak istediğini belirtir. Ona göre dışadönük duyumsal tipin amacı neşeyi hissetmek, duyular edinmek ve mümkün olduğunca edindiği duyumlardan zevk almaktır (Jung, 2020, s. 348-349). Geleceği düşünmektense an'ı yaşarlar ve bundan dolayı çevresindeki bireyler onlarla vakit geçirmekten hoşlanırlar. Onların düsturu yaşam kısa olduğu için "ye, iç ve eğlenmene bak"tır. Her ne kadar samimiyetsiz ve ruhsuz bir imajları olsa da iyi bir arkadaş olabilirler (Stevens, 2014, s. 125). Dışadönük duyusal tip, soyut olan her şeyden nefret eder. Yeni bir şeyler keşfetmek, yeni yerler görmek, yeni insanlar tanımak istemelerine rağmen bunları anlama konusunda istekleri yoktur. Bu tipteki bireyler dış görünüşlerine, yiyip içmeye önem verirler. Düşünceden ve bir amaç uğruna yaşamaktan nefret ederler (Akça, 2016, s. 50). Mesnevide dışadönük duyusal tipin özelliklerini yansıtan herhangi bir karakter tespit edilememiştir.

## 2.6. İçedönük Duyusal Tip

İçedönük duyusal tip, akıldışı bir tiptir. Olayların akışında bireyi aklî yargı değil olagelenler yönlendirir. İçedönük duyusal tip, dış dünyadan uzak durup kendi dünyasına yönelir. Onlar, iç dünyalarını dış dünyadan daha ilginç görürler. Jung, dışadönük duyusal tipi nesnel etkilerin yoğunluğunun; içedönük tipi ise nesnel uyarılarla harekete geçen öznel duyusunun yoğunluğunun yönlendirdiğini söyler (Jung, 2020, s. 376; Stevens, 2014, s. 125). Bu tipteki bireylere dışarıdan bakanlar onları sakin, hareketsiz ve davranışlarını kontrol altında tutan biri olduklarını söylerler. Bununla birlikte duygu ve düşüncelerindeki sınırlılıktan dolayı insanların dikkatlerini çekmezler (Gençtan, 1998, s. 200).

Estetik ve stile önem veren içedönük duyusal tipteki bireyler, kendilerini ifade etmek için sanatı kullanırlar. Detaylara takılıp kalan bu tip, sezgi fonksiyonunu bastırıldığı için gerçeğin arka planındaki karanlık ve tehlikeli olanın peşinden gider ve sürekli komplo teorileri üretir. Gerçek hayatta yeri olmayan varlıkları/kişileri gördüklerini zannederler. Otobüs ve tramvaylara bakarken ateş kusan canavarları, insan yüzlü ağaçları görürler. Psikik duygulara saplanıp kaldıkları için gerçek dünyayla bağlantı kurmazlar. Bundan dolayı ruhsal bir travma yaşadıklarında paranoyak tavırlar sergileyebilirler (Akça, 2016, s. 51; Fordham, 2008, s. 51; Stevens, 2014, s. 126). Mesnevide içedönük duyusal tipin özelliklerini yansıtan herhangi bir karakter tespit edilememiştir.

## 2.7. Dışadönük Sezgili Tip

Dışadönük sezgili tipteki insanlar, nesnel gerçeklerle baş edebilmek için sezgileriyle hareket ederler. Onlar nesnelere nasıl olduklarıyla değil, ne işe yaradıklarıyla ilgilenirler. Bu tipteki kişiler, bir probleme farklı bakış açılarıyla bakıp değerlendirmek isterler ve bundan mutlu olurlar (Stevens, 2014, s. 130; Snowden, 2013, s. 149). Dışadönük sezgili tip, herhangi bir durumla ilgili olasılıkları hemen fark eder ve gelecek olayları tahmin eder.

Yenilikleri seven bu tip, rutin ve alelade olan şeylerden hoşlanmaz ve çabuk sıkılır. Bundan dolayı düşünmeyi ön plana çıkarmadıkları hiçbir projeyi yürütemez. Sürekli yeni arkadaşlar, hobiler ve fikirler edinen bu tip, eskiye ait olana bağlı kalmada ısrar etmeyip eskiyi hemen terk eder (Stevens, 2014, s. 131).

Dışadönük sezgisel tip, duygu ve düşünceyi sezgilerinin önündeki engel olarak görür. Herhangi bir konuda karar verirken sezgilerini kullandıkları için bir karar üzerinde sabit kalamazlar. Bununla birlikte sürekli fırsat peşinde koştukları için, önlerine çıkan fırsatları değerlendirmede oldukça ustalardır. Duyularını önemsemedikleri için fiziksel ihtiyaçlarının farkında olmayan bu tipteki bireyler, anlamsız fobiler geliştirir ve fiziksel ihtiyaçları konusunda sağlıklı davranışlar sergilerler. Güvenilir ve yerleşik şeylerden hoşlanmayan bu tip, geleneklere karşı saygılı değildir. Özellikle yeni bir şeyi elde etmek için çabalarken diğer bireylerin yaşadığı maddi ve manevi buhranları önemsemeyiz. Onlar için dinî ve sosyal normların herhangi bir kutsiyeti söz konusu değildir. Sadece kendi sezgisel bakışlarına özgü bir ahlak anlayışı olan bu kişilere göre fırsatları kaçırmak aptallık ve korkaklıktan başka bir şey değildir. Çevrelerindeki sıkıntılı durumların ortadan kaldırılmasına liderlik etmelerine rağmen maceraperest olmalarından dolayı hiçbir işte istikrarlı değildirler (Jung, 2020, s. 353; Akça, 2017, s. 51-52; Fordham, 2008, s. 52; Stevens, 2014, s. 131). Fordham bu tip ile ilgili şunları söyler: “Bu tip adamın karşılaştığı tehlike, ektiğini hiçbir zaman biçmemesidir. Başkası onun enerjisinin ve girişimciliğinin meyvelerini toplarken o, yaşamını olasılıklar peşinde harcar. ... Bir kadına bağlı kalmak ona çok zor gelir. Evlendiğinde ev onun için kısa sürede hapishaneye dönüşür.” (Fordham, 2008, s. 52).

Gerçek hayatta veya yazınsal eserlerde kahramanın kendini ispatlaması için birçok sıkıntı ile karşılaşması ve bu zorlukları yenmesi gerekir. Annesini kaybetmiş Yusuf’un kahramanlık öyküsü de tek dayanağı olan babasından ayrılarak başlar. Bu durum onun, hayatta bir yer edinebilmesi için gereklidir. Yusuf gördüğü rüyayı yorumlaması için babasına anlatır ve babası bu rüyadan kardeşlerine bahsetmemesini söyler. Fakat kardeşleri, bu rüyadan bir şekilde haberdar olurlar. Onlar, bu rüyanın yorumunun gerçekleşmesi hâlinde Yusuf’un güç sahibi olacağını ve bundan dolayı ondan kurtulmaları gerektiğini düşünürler. Kardeşlerin bazı davranışları, Jung’un dışadönük sezgisel tipinin özelliklerini barındırır. Kendilerine has ahlak anlayışı olan kardeşler, amaçlarına ulaşmak için öldürmek dâhil her yolu denerler (33-43. beyitler). Gelenek ve göreneği umursamayan Yusuf’un kardeşleri, istediklerini elde edebilmek için “öteki” kişileri ezip geçmekte beis görmezler. Fırsatçı bir anlayışa sahip olan kardeşler, hikâyenin ilerleyen kısmında da görüleceği üzere, Yusuf’u öldüremeseler de onu bir kuyuya atarak öncelikli amaçlarına kavuşmuşlardır. Kardeşlerin Yusuf’u kuyuya atmaları, olumsuz bir durum olsa da, bir amaç elde edebilmek için yapılmıştır. Kendi hikâyelerinin gidişatını değiştiren bu durum, önceleri bir düşmandan kurtulmanın rahatlığını verse de sonraları daha büyük sıkıntıların nedeni olmuştur. Fordham’ın da belirttiği gibi bu tipin gösterdiği çabalar çoğu zaman sonuçsuz kalır ve onlar ektiğini biçemez. Onların Yusuf’tan kurtulma çabaları, hikâyenin asıl kahramanı Yusuf’un olgunlaşmasına hizmet etmiş ve sonunda Mısır azizi olmasını sağlamıştır. Yani onların çabalarının karşılığını bir bakıma Yusuf almıştır.

## 2.8. İçedönük Sezgili Tip

İçedönük sezgili tip, dışsal olasılıklardan çok, dışsal nesnenin barındıklarıyla ilgilendir. Bunlar; cisimleştirme yönleri daha etkin olduğu için düşüncelere, imgelere birer nesneymiş gibi davranırlar. Bundan dolayı onlar için nesnelere

esas değerini bilinçdışı imgeler belirler. Jung'a göre bu tip olmasaydı kutsal topraklardan bir peygamber bile çıkmazdı (Stevens, 2014, s. 131-132). Çevreleri tarafından bir muamma olarak nitelenen bu tipler, çözülmesi güç bir bilmeceye benzetilir. Kendilerini dahi olarak gören bu tipteki birey, dış gerçeklerle ve alışıl gelmiş şeylerle iletişimleri zayıf olduğu için insanlarla iletişimi de zayıftır. Günümüzde bu bireyler garip olarak görülür ve deli olarak adlandırılır. (Snowden, 2013, s. 151; Gençtan, 1998, s. 200-201; Fordham, 2008, s. 53). Jung içedönük sezgili tip hakkında şunları söyler:

“İçedönük sezginin kendine özgü doğası üstünlük kazanırsa, kendine özgü bir insanı tipi yaratır: Bir yandan gizemli hayalci ve kâhin, öte yandan sanatçı ve tuhaf biri. Sanatçıya bu tipin normal temsilcisi diye bakılabilir, kendini sezginin algılayıcı karakteriyle sınırlı tutma eğilimindedir. Sezgisel biri, algıda durur, onun asıl problemi algılama ve –yaratıcı sanatçı durumunda algısına biçim vermektir. Ama tuhaf biri kendisini biçimlendiren ve belirleyen görsel fikirle yetinir. Sezginin yoğunlaşması sonucunda haliyle birey dokunulan gerçeklikten sıklıkla olağanüstü uzaklaşır; yakın çevresi için tam bir muamma hâline bile gelebilir.” (Jung, 2020, s. 381)

#### **Hz. Yakup**

Erkek çocuk için baba, önemli bir figürdür ve anneye göre daha yakındır. Çünkü baba, daha güçlü bir bilince sahiptir ve kendine göre daha zayıf bilinci olan çocuğa yol göstererek yardımcı olur (Tokyay, 2011, s. 200). Bu hikâyede de Hz. Yakup, çocuk-bilince sahip Yusuf'un gördüğü rüyayı anlattığında, bu rüyayı bir başkasına anlatmaması konusunda onu uyarır. Daha güçlü bilince sahip Yakup, çocuğa göre olayların gidişini yorumlayabilmektedir. Baba arketipi olarak değerlendirebileceğimiz Yakup, hikâyenin birçok yerinde koruyuculuğu ve güçlü bilinci ile varlığını göstermektedir.

Yusuf'un hikâyesi, kendi geleceğini şekillendirecek olan bir rüyayı babası Yakup'a anlatmasıyla başlar. Bir peygamber olan Hz. Yakup, rüyasındaki işaretlerden yola çıkarak onun ileride sultan olacağını söyler ve rüyasını kardeşlerine anlatmaması için Yusuf'u uyarır (18-30. beyitler). Hz. Yakup'un bu ön görüşüne, onun bir peygamber olduğunu bir yana bırakarak baktığımızda, o sezgisel algılarına dayanarak yorum yapmaktadır. Ön görüşünün gerçekleşeceğine inanır ve bunun akıl ile anlaşılmasını da beklemez (Jung, 2020, s. 382). Çünkü sezgi, nebevi gücün akli yönünü oluşturur. Peygamberlerin, bu özellikleri sayesinde, herhangi bir öğretim sürecinden geçmeden birçok ilme bir anda sahip olmaları mümkün kılınmıştır. Bununla birlikte sezginin insani bir tecrübe veya olgu olarak pek çok insanın tecrübe ettiği bir gerçeklik olduğu da unutulmamalıdır. İbn Sina “rüyanın yorumunun doğru yapılarak aslın bilinmesi”ni sezgi fiiliyle anlatmış ve rüyaların yorumunun doğru bir şekilde yapılması, rüyada görülen imgelerin aslının bilinmesini sezgi fiiline bağlamıştır (Gürsoy, 2015, s. 86). Yani Yakup peygamberin rüyalara ve bu rüyaların yorumuna inanmasının temelinde sezgi vardır.

Yine hikâyenin ilk bölümünde kardeşleri Yusuf'u gezdirmek istediklerini söylediklerinde Yakup, gördüğü bir düşten bahseder ve bu düş ile ilgili düşüncelerinin gerçekleşeceğinden emin olarak konuşur (44-49. beyitler). Hz. Yakup, içedönük sezgisel tipin gerçekler yerine hayal ve rüyaları önemseme özelliklerini barındırır (Fordham, 2008, s. 53). O, sadece rüya görmez, başkalarının gördükleri rüyaları da yorumlar. Hikâyenin ilerleyen bölümünde



Yusuf'u gezmeye götüren kardeşlerin Yusuf olmadan dönmeleri onun sezgilerinde yanılmadığını göstermesi açısından önemlidir (69-150. beyitler).

Hikâyenin sonuna doğru buğday almak için Mısır'a giden kardeşler geri döndüklerinde Mısır azizinin Bünyamin'i görmek istediğini söylerler. Bunun üzerine Yakup'un sezgileri yine ortaya çıkar ve tıpkı Yusuf gibi onun da gidince bir daha geri dönmeyeceğini söyleyerek buna itiraz eder (1007-1012. beyitler). Hz. Yakup'un Azrail ile Yusuf'un ahvali ile ilgili görüşmesi de onun dünya dışındaki varlıklar ile ilişkisini gösterir (1212-1216. beyitler). Hikâyenin sonunda Yakup ve oğulları Mısır azizi olan Yusuf'un sarayına gelir. Yusuf'un çocukluğunda gördüğü rüyada olduğu gibi babası ve kardeşleri hürmet ile önünde eğilir. Böylece Yusuf'un rüyasını yorumlayan Yakup'un dedikleri gerçekleşir.

### Hz. Yusuf

Hikâye; Yusuf'un rüyada ay, güneş ve on bir yıldızın önünde hürmet ile eğildiğini gördüğünü babasına anlatması ile başlar (21-28. beyitler). Yakup, rüyanın yorumunu yapar ve rüyayı kardeşlerine anlatmamasını söyler. Fakat Yusuf'un üvey kız kardeşi Dünya Hatun anlatılanları duyar ve kardeşlerine anlatır. Bunun üzerine kardeşler Yusuf'u kıskanır ve ileride sultan olmasından çekinerek onu ortadan kaldırmaya karar verirler. Aslında buraya kadar söylediklerimizde ilginç bir durum görülmemektedir. Fakat kardeşlerin bir düştene yola çıkarak Yusuf'u öldürmeye varan düşüncelere dalmaları oldukça ilginçtir. Hikâye baştan sona bu rüya üzerine kurgulanmıştır. Her ne kadar kardeşlerinin yaptıklarına direnip tepki gösterse de gördüğü rüyanın gerçekleşeceğine olan inancı ve teslimiyeti dikkat çekicidir (69-101. beyitler). Yusuf kuyuya atılır atılmaz Cebrail kuyuya gelir ve ona cennetten bir gömlek getirir. Bununla birlikte kuyunun yapıldığı dönemde peygamber olan Hz. Hud da kuyuya gelir ve Yusuf'un güzelliğine hayran olur (102-112. beyitler). Hikâyenin birçok yerinde Cebrail'in varlığı görülmektedir. Yusuf'u kuyudan çıkaran Hoca da o kuyuyu düşünde görür ve bu şekilde Yusuf kuyudan çıkarılır (166-190. beyitler).

Yusuf'un hapse düşmesinden bir müddet sonra Kutayfer ölür ve yerine kardeşi Melik Reyhan geçer ve gördüğü rüyayı yorumlaması için Yusuf'a başvurur. Yusuf'un yorumunu beğenen sultan, onu hapisten çıkarır ve Mısır azizi yapar (705-759. beyitler). Bir rüyadan dolayı ölümden son anda kurtulup kuyuya atılan Yusuf, Hoca'nın gördüğü rüya ile kuyudan çıkarılır ve bir başka rüyayı yorumlaması sayesinde ise sultan olur. Hz. Yusuf da babası gibi rüyaların etkisi altındadır; gördüğü bir rüya ile hayatı alt üst olan Yusuf, başka bir rüya ile ilk gördüğü rüyanın gerçekleşmesine zemin hazırlar.

### SONUÇ

Anadolu sahası Türk edebiyatının ilk şairlerinden olan Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi Carl Gustav Jung'un psikolojik tipleri bağlamında incelenmiştir. Çalışmamızda bu eseri tercih etmemizin nedeni, Anadolu sahasında yazılan ilk mesnevilerden olan eserin, Jung'un psikolojik tiplerine uygun olmasıdır. Mesnevide Jung'un sekiz psikolojik tipinden dışadönük düşünen tip, içedönük düşünen tip, içedönük duygusal tip, dışadönük sezgisel tip ve içedönük sezgili tipin özelliklerini taşıyan karakterler tespit edilmiştir.

İçedönük ve dışadönük tipler bağlamında değerlendirdiğimiz mesnevide dışadönük düşünen tipin özelliklerini yansıtan Yahûda, düşünerek ve nesnel verilere dayanarak hareket eder. Bu şekilde hem kardeşlerini kardeş katili

olmaktan kurtarır hem de Yusuf'un sultanlığa giden yolun kapılarını açar. Yahûda hariç Yusuf'un diğer kardeşleri, içedönük duygusal tipin özelliklerini yansıtır. Babalarının Yusuf'a kendilerinden daha çok değer verdiğini düşünen kardeşler, ondan kurtulmak için kardeşlerini öldürmek dâhil her şeyi göze alırlar. İç kriterleri tarafından yönlendirilen kardeşler için, sadece iç gerçekler vardır ve dışarıda yaşanan/yaşanacak olan ile ilgilenmezler. Yusuf'un kuyuya atılmasından sonra babalarının çektiği hasret ve üzüntünün onlar açısından hiçbir ehemmiyeti yoktur. Onlar için asıl olan kendi amaçlarıdır. Bununla birlikte kardeşlerin davranışları, Jung'un dışadönük sezgisel tipinin özelliklerini de yansıtmaktadır. Kardeşlerin ahlak anlayışlarına göre, amaçları için gerekirse adam bile öldürülebilir. Onlar, hiçbir sosyal değeri umursamaz ve fırsatçıdır. Her ne kadar Yusuf'u öldürmeyi başarmasalar da kuyuya atarak bir süreliğine ondan kurtulurlar. Genellikle ektiğini biçemeyen bu tipin özelliklerini taşıyan kardeşler de hikâyenin ilerleyen kısmında yaptıkları olumsuz eylemin karşılığını daha büyük sıkıntılar yaşayarak almışlardır. Mesnevide içedönük sezgisel tipin özelliklerini taşıyan iki kişi vardır: Hz. Yakup, Hz. Yusuf. Zaten Jung'a göre bu tip olmasaydı kutsal topraklarda peygamber çıkmazdı. Rüya ve rüyanın yorumu ile başlayan hikâye, bu rüyanın yorumunun gerçekleşmesi ile neticelenmiştir. Ayrıca hikâyenin farklı yerlerinde yine rüya ve yorumları ile ilgili örnekler mevcuttur. Hz. Yakup, gerçekler yerine rüyayı daha önemli gören bir tavır sergiler. Yani rüyalara yaptığı yorumun gerçekleşeceğine duyduğu inanç, onun hayatına yön vermektedir. Yusuf da içedönük sezgili tipin özelliklerini taşır ve babası gibi onun hayatında da rüya farklı yer tutar. Bir rüya ile başlayan macera, başka rüyalar ile şekillenip ilk gördüğü rüyanın yorumunun gerçekleşmesi ile son bulur.

*Yusuf u Züleyhâ* adlı mesnevideki kişilerin davranışlarının, Jung'un psikolojik tipleri bağlamında değerlendirildiği çalışmamız ile divan şiirine ait metinlerin psikolojik yönden de ele alınabileceği gösterilmeye çalışılmıştır.

#### KAYNAKÇA

- Akça, Hilâl (2016). *Kemal Tahir'in Romanlarında Yolculuk Arketipi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi).
- Akça, Hilâl (2017). Gözyaşı çeşmesi/Kırım'da son düşün romanında Jung tipolojisi. *Electornic Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(22), 1-26.
- Aşkın, M. (1972). İçedönüklük-Dışadönüklük Şahsiyet Vasıfları ile İdrakler Arasındaki İlişkiler. *Psikoloji Çalışmaları*, 10(0), 97-179.
- Fordham, Freida (2008). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Say.
- Gençtan, Engin (1998). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi.
- Güneş, Ali (2007). Edebiyat ve Toplum. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 4(13-14), 69-94.
- Gürsoy, Adnan (2015). *İbn Sînâ'nın Sezgi Teorisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi).
- Jung, Carl Gustav (2006). *Analitik Psikoloji*. İstanbul: Payel.
- Jung, Carl Gustav (2020). *Psikolojide Tipler*. İstanbul: Pinhan.
- Kavut, Sevgi (2020). Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 6(2), 681-695. doi:10.46442/intjcss.620975
- Koncu, Hanife (2013). Yûsuf ve Züleyhâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44, 38-40. Türkiye Diyanet Vakfı.

- Kurnaz, Süleyman (2019). *İçe Dönük-Dışa Dönük Kişilik Yapısı Dindarlık İlişkisi: SDÜ Örneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Öztürk, Zehra (2013). Züleyha. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44, 552-553. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Snowden, Ruth (2013). *Jung Kilit Fikirler*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Optimist.
- Stevens, Anthony (2014). *Jung*. (N. Öрге, Çev.) İstanbul: Dost.
- Tokyay, Nefrin (2011). Perseus kahramanlık mitinin arketipsel sembollerle incelenmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 193-205.